

RECEȚIONAT Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare _____ _____ 2022	AVIZAT Secția AȘM _____ _____ 2022
--	---

RAPORT ȘTIINȚIFIC ANUAL 2022
privind executarea proiectului bilateral moldo-turc (2022-2023)

“Measuring the performance of SMEs active in the agricultural sector and/or the food industry during the health crisis COVID-19: a study in the Gaziantep and Chisinau region” cu cifrul nr. 22.80013.0807.3TR

Prioritatea Strategică: **IV. Provocări societale**

Directorul organizației

STRATAN Alexandru

Consiliul științific/Senat

STRATAN Alexandru

Conducătorul proiectului

ERHAN Lica

Chișinău 2022

1. Scopul general al proiectului conform formularului de aplicare

Dimensionarea impactului pandemiei Covid-19 asupra performanțelor IMM-urilor din sectorul agroalimentar în regiunile Gaziantep și Chișinău, în vederea formulării unor recomandări care vor contribui la reziliența și consolidarea acestui sector.

2. Obiectivele proiectului conform formularului de aplicare

În vederea realizării scopului enunțat au fost conturate următoarele obiective:

1. examinarea indicatorilor economico-financiari ce caracterizează activitatea IMM în perioada pre și post pandemia Covid-19;
2. selectarea eșantionului de IMM-uri din sectorul agroalimentar care vor fi incluse în studiu;
3. elaborarea chestionarului în vederea măsurării performanțelor IMM-urilor din sectorul agroalimentar incluse în cercetare;
4. analiza rezultatelor obținute, în vederea identificării problemelor și elaborării propunerilor de redresare a sectorului;
5. consolidarea cooperării bilaterale moldo-turce, prin prisma manifestărilor și publicațiilor științifice, vizitelor de studiu și schimbului de experiență.

3. Acțiunile planificate pentru realizarea scopului și obiectivelor proiectului

1. Sinteza literaturii de specialitate subscrise temei proiectului.
2. Analiza indicatorilor economico-financiari ce caracterizează activitatea IMM în perioada pre și post pandemia Covid-19.
3. Identificarea eșantionului de IMM-uri din sectorul agroalimentar ce urmează să fie incluse în cercetare.
4. Elaborarea chestionarului împreună cu partenerii din Turcia și derularea anchetei pe eșantionul pilot de IMM-uri din sectorul agroalimentar.
5. Colectarea datelor de la IMM-urile din sectorul agroalimentar incluse în cercetare.
6. Analiza rezultatelor obținute prin intermediul softului SmartPLS.
7. Diseminarea rezultatelor prin prisma publicațiilor și manifestațiilor științifice (2 participări la Conferințe Internaționale cu publicarea articolelor științifice și publicarea unei monografii în limba română).

4. Acțiunile realizate pentru atingerea scopului și obiectivelor proiectului

1. În vederea familiarizării cu cele mai recente cercetări ce vizează activitatea sectorului IMM, s-a recurs la trecerea în revistă a celor mai relevante publicații subscrise temei de cercetare, fiind analizat un număr de peste 100 de lucrări editate la nivel național și internațional.
2. Pentru a estima dezvoltarea sectorului IMM din Republica Moldova (și în particular din mun. Chișinău) pentru perioada pre și post pandemia Covid-19, s-a realizat analiza principalilor indicatori economico-financiari, care caracterizează activitatea IMM.
3. A fost definitivată lista IMM-urilor incluse în cercetare, care cuprinde un număr de 75 de IMM-uri din sectorul agroalimentar.
4. Elaborarea chestionarelor s-a realizat într-o strânsă colaborare cu partenerii din Turcia, acestea fiind identice pentru ambele regiuni cercetate în cadrul proiectului. Ulterior, chestionarele au fost aplicate pe un eșantion pilot reprezentat de trei manageri a IMM din sectorul agroalimentar și trei angajați din cadrul acestora.
5. În vederea colectării datelor chestionarele au fost distribuite IMM-urilor prin intermediul Camerei de Comerț și Industrie a Republicii Moldova atât în format on-line, cât și pe suport de hârtie.
6. Datele colectate au fost supuse unei analize prin intermediul softului SmartPLS.
7. Diseminarea rezultatelor proiectului a fost realizată prin participarea cu comunicare la trei Conferințe Științifice Internaționale (două desfășurate peste hotarele țării și una în țară), care

ulterior au fost publicate. O altă realizare este și editarea la nivel național a unei monografii cu denumirea: „Tendințe și provocări în dezvoltarea și finanțarea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii”.

5. Rezultatele obținute

A fost apreciată evoluția dezvoltării sectorului IMM din Republica Moldova pentru perioada pre și post pandemia Covid-19.

În vederea realizării acestui demers, s-a recurs la examinarea principalilor indicatori economico-financiari, care caracterizează activitatea IMM. În special s-a urmărit discrepanța regională dintre capitală și celelalte regiuni ale țării și activitatea IMM-urilor din sectorul agroalimentar.

Pandemia Covid-19 a început ca o criză de sănătate, dar a evoluat rapid într-o criză socio-economică fără precedent. Criza Covid-19 a produs un impact pentru întreg sectorul IMM, cu constrângeri severe și sfidări în dezvoltare. Totodată, aceasta a impulsionat IMM spre mai multă flexibilitate și necesitate de adaptare la o nouă realitate economică. Pandemia a afectat întreprinderile mici și mijlocii mai mult decât pe cele mari, pentru că erau mai vulnerabile și mai puțin pregătite pentru a face față crizei economice.

Covid-19 nu este singura dificultate cu care se confruntă întreprinderile mici și mijlocii din Moldova, acest sector fiind lovit și de câteva șocuri interne și externe. Republica Moldova s-a confruntat cu o semnificativă migrație a forței apte de muncă. Populația Republicii Moldova (2,6 milioane de locuitori la 1 ianuarie 2022, conform datelor BNS) este în tendință de scădere de la începutul anilor 1990. Aceste realități au încetinit dezvoltarea economică a Republicii Moldova și în special a întreprinderilor mici.

Pandemia Covid-19 a dus la o încetinire a economiei Moldovei și la o scădere a PIB-ului. În Republica Moldova, în anul 2019, prin contribuția IMM-urilor s-au creat 50,9% din PIB, în timp ce în anul 2020, IMM-urile au contribuit doar cu 48% la PIB sau mai puțin cu 2,9% decât în anul 2019. Această reducere a fost cauzată de impactul negativ al pandemiei Covid-19 asupra activității economice a IMM-urilor. Concomitent menționăm, că contribuția sectorului IMM la formarea PIB-ului total pe economie în perioada anilor 2016-2021 este de circa 50%.

În anul 2021, IMM-urile au reprezentat circa 98,4% din numărul total de întreprinderi dintre care, cea mai mare pondere de 85,1% au fost microîntreprinderi, 10,9% au fost întreprinderi mici și doar 2,4% au fost întreprinderi mijlocii. În același an, sectorul întreprinderilor mici și mijlocii a generat 37,6% din veniturile din vânzări și a angajat 59,1% dintre angajații din sectorul privat. Este de menționat, că deși microîntreprinderile reprezintă cea mai mare pondere a entităților din sectorul IMM-urilor, contribuția acestora la ocuparea forței de muncă și la cifra de afaceri este destul de modestă. Această situație poate fi explicată prin faptul, că întreprinderile micro din Republica Moldova, întâmpină cele mai mari dificultăți în dezvoltarea activității sale, fără a fi capabile să atragă o susținere financiară stabilă și permanentă, care le-ar putea asigura o creștere durabilă pe viitor, spre categoria întreprinderilor mici sau mijlocii.

Măsurile de carantină introduse din cauza pandemiei au dus la scăderea sau oprirea completă a activității economice a multor IMM-uri. Cu toate că autoritățile au implementat un șir de măsuri de sprijin, acestea nu au fost suficiente pentru a proteja afacerile de dimensiuni mici și mijlocii.

Dacă privim evoluția dezvoltării sectorului businessului mic și mijlociu, luând în calcul repartizarea teritorială a acestor întreprinderi, remarcăm existența unor arii cu grad diferit de concentrare a IMM-urilor în țară. În anul 2021, din 59,4 mii unități de IMM-uri, 36,3 mii sunt

concentrate în municipiul Chișinău, urmat în clasament de regiunea de Centru cu 10,0 mii, cea de Nord - cu 7,9 mii, cea de Sud - cu 3,4 mii și de Unitatea Administrativ-Teritorială (UAT) Găgăuzia - cu 1,9 mii unități de IMM-uri. Caracteristic pentru IMM-urile amplasate în municipiul Chișinău este și faptul, că acestea sunt mai mari după dimensiuni, numărul de salariați, venituri din vânzări și profit contabil înregistrat. Diferențierea teritorială observată este generată de o serie de factori cu caracter local, cum ar fi: oportunitățile locale, veniturile populației, concentrarea potențialului uman, intelectual și financiar, cultura și experiența antreprenorială, infrastructura etc.

Totuși, structura economică a regiunilor este foarte diferită, Nordul și Centrul fiind relativ industrializate, în timp ce regiunea Sud are o economie predominant agricolă. Cum era de așteptat în lumina analizei din regiunile anterioare, cu excepția capitalei economiile regionale sunt puternic dependente de producția agricolă. În schimb, în Chișinău sunt concentrate activități importante de servicii, precum cele din sectorul tehnologiei informației și comunicațiilor sau sectorul financiar, care au o prezență minoră în celelalte regiuni.

Per ansamblu, putem rezuma, că decalajele între Chișinău și celelalte regiuni ale țării sunt imense din toate punctele de vedere, iar evoluțiile din ultimii ani nu sugerează existența unei tendințe de reducere semnificativă a acestora pe termen mediu și chiar pe termen lung. Cea mai mare parte a industriei și a serviciilor sunt concentrate în Chișinău, unde în consecință întreprinderile sunt în medie mai capitalizate și mai profitabile. Chișinăul domină multe industrii care folosesc materie primă din agricultură, captând o parte consistentă a lanțului valoric a acestora. Deși rămân dependente de agricultură, regiunile Nord și Centru au o importanță industrială, în special în comparație cu regiunea Sud, care este aproape în întregime dependentă de agricultură.

Totodată, cele mai atractive domenii de activitate pentru IMM-urile din Republica Moldova sunt „comerțul cu ridicata și amănuntul; întreținerea și repararea autovehiculelor și a motocicletelor” (cu o cotă impunătoare, în anul 2021, de 35,85%), urmat de categoria „alte activități” (11,78%), „activități profesionale, științifice și tehnice” (8,92%), „agricultura, silvicultura și pescuit” (8,42%), „industria prelucrătoare” (8,08%), „tranzacții imobiliare” (6,73%) „construcții” (6,23%) și „transport și depozitare” (5,39%). Explicația acestor cote dominante în comerț, dar și în alte activități o regăsim în flexibilitatea IMM-urilor din domeniu, majoritatea încadrându-se în clasa micro întreprinderi cu activități de comerț, care îndeplinesc funcția de intermediari pe piață. Implicarea unui număr mare de IMM-uri în sectorul industrial dovedește că acest segment se află în fază de dezvoltare, în aceste întreprinderi au loc procese organizatorice și de producție complexe.

Totodată, criza pandemică a afectat semnificativ aproape toate sectoarele economice vizând mai accentuat cele care nu au avut ocazia să se adapteze rapid la formatul on-line sau la distanță.

Formula succesului în desfășurarea unei activități economice eficiente este ca veniturile din vânzări, generate de întreprindere, să fie suficiente pentru acoperirea tuturor cheltuielilor și formarea profitului. În acest context, în continuare s-a recurs la analiza profitului până la impozitare, obținut de IMM-urile din Republica Moldova din principalele genuri de activitate economică. Astfel, în perioada pandemică (anul 2020) cele mai afectate IMM-uri au fost acelea care activează în sectorul „activități de cazare și alimentație”, activitatea acestora fiind periodic suspendată fie din cauza instaurării restricțiilor sau a situației excepționale cauzate de pandemia Covid-19. În rezultat, în anul 2020 aceste IMM-uri au înregistrat cele mai mari

pierderi - 278,1 mil. lei, față de 276,5 mil. lei profit în anul 2019. De asemenea, în pierdere în această perioadă au activat și IMM-urile din sectorul „agricultura, silvicultura și pescuit” (pierderea înregistrată fiind de 271,9 mil. lei). Cu toate că IMM-urile din celelalte sectoare economice au avut o activitate profitabilă în anul 2020, totuși mărimea profitului până la impozitare înregistrată de IMM-uri față de anul 2019 a fost în descreștere cu 3 335,1 mil. lei sau cu 26,93%.

În anul 2021 față de anul 2020 toate IMM-urile au desfășurat o activitate profitabilă, contribuind la o creștere a mărimii profitului până la impozitare de peste 2,24 ori. Cele mai semnificative creșteri a profitului au fost înregistrate în sectorul „agricultura, silvicultura și pescuit” și anume de la pierderi în sumă de 271,9 mil. lei în anul 2020 sectorul a înregistrat un profit de 5 190,2 mil. lei în anul 2021.

Realizând funcția socială a businessului mic și mijlociu, care este totodată și una dintre cele mai importante, exprimată prin crearea locurilor de muncă pentru majoritatea populației ocupate menționăm, că numărul persoanelor care au activat în IMM-uri în perioada pre-pandemică (2016-2019) a fost în creștere de la 313,5 mii persoane până la 335,8 mii persoane.

Aceiași tendință de creștere s-a menținut și la întreprinderile mici și micro, doar la întreprinderile mijlocii în anul 2018 față de anul 2017 s-a înregistrat o reducere cu 4,2 mii persoane.

O analiză mai detaliată a permis să conchidem, că în anul 2019, an pre-pandemic, numărul persoanelor care au activat în IMM-uri a constituit 335,8 mii persoane. Dintre ele 102,9 mii persoane sau 30,64% activau în întreprinderile mijlocii, 118,6 mii persoane sau 35,32% - în întreprinderile mici și 114,3 mii persoane sau 34,04% - în întreprinderile micro.

În anul 2020, în IMM-urile autohtone activau 316,8 mii persoane sau cu 19 mii angajați sau 5,66% mai puțin decât în anul 2019. Reducerea numărului de salariați se observă la toate categoriile de IMM-uri, cea mai semnificativă fiind la întreprinderile micro – cu 9,45% sau cu 10,8 mii persoane. Reducerea dată se explică prin faptul, că în condițiile crizei pandemice și în particular a restricțiilor impuse prin lock-down, cele mai afectate au fost întreprinderile micro. Anume această categorie de IMM-uri a fost cea mai vulnerabilă în perioada pandemică, fiind forțată să își reducă numărul de persoane angajate, pentru a supraviețui pe piață.

În anul 2021 s-a menținut tendința de reducere a numărului de salariați care activează în IMM-urile autohtone și anume cu 0,57% față de anul 2020 și cu 6,19% față de anul 2019, reducere cauzată de diminuarea angajaților în cadrul întreprinderilor mijlocii cu 3,4 mii persoane sau cu 3,42%.

Totodată trebuie să menționăm, că tendința de reducere a numărului de salariați în perioada pandemică s-a observat nu doar pentru IMM-uri, dar și pentru întreprinderile mari.

Examinând structura repartiției numărului de salariați a IMM-urilor pe principalele sectoare economice de activitate observăm, că numărul de salariați angajați în cadrul întreprinderilor micro, în anul 2020 față de anul 2019, s-a redus practic în toate sectoarele de activitate economică, cu excepția sectorului „producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat” și „distribuția apei; salubritate, gestionarea deșeurilor, activități de decontaminare”, în care numărul de salariați a rămas neschimbat.

În cadrul analizei am remarcat legitatea conform căreia, ponderea angajaților în industrie și agricultură crește odată cu dimensiunea întreprinderilor. Astfel, peste 30% din totalul personalului din întreprinderile mijlocii lucrează anume în aceste două sectoare. Contrar acestui fapt, ponderea celor care lucrează în servicii și comerț este cu atât mai mare, cu cât dimensiunea

întreprinderii este mai mică: peste 40% din angajații micro întreprinderilor sunt în sectorul de servicii și comerț și doar 8,4% - în agricultură, și respectiv - 8,6% în industrie.

Menționăm, că în perioada analizată numărul salariaților din sectorul IMM-urilor este relativ echilibrat distribuit pe categorii de întreprinderi, fiecare dintre ele deținând circa 1/3 din numărul total de salariați din sectorul dat. În mediu, pe o întreprindere din sector numărul de salariați în anul 2021 a alcătuit circa 6 persoane (314,9 : 59,4), fiind la nivelul anilor precedenți.

Selectarea eșantionului reprezentativ de IMM-uri din sectorul agroalimentar inclus în cercetare. Procesul de selectare a eșantionului de IMM-uri supus studiului a fost identic pentru echipa din Republica Moldova și cea din Turcia. Inițial în cadrul formularului de aplicare a proiectului a fost specificată Camera de Comerț și Industrie din Republica Moldova și respectiv cea din Turcia, drept organizația de bază care va contribui la selecția IMM-urilor agroalimentare, înregistrate la CCI, care vor fi incluse în cercetare.

Astfel, pentru realizarea acestui demers echipa de cercetare din Moldova a organizat câteva întâlniri cu oficialii Camerei de Comerț și Industrie a Republicii Moldova pentru a identifica lista IMM-urilor, care vor fi incluse în sondaj. Criteriile de selecție au fost aceleași ca și pentru IMM-urile din Turcia, fiind în convergență și cu criteriile stipulate în Legea cu privire la întreprinderile mici și mijlocii Nr. 179 din 21-07-2016. Cu contribuția valoroasă a reprezentanților oficiali ai Camerei de Comerț și Industrie din Republica Moldova a fost definitivată lista IMM-urilor incluse în cercetare, care cuprind 75 de IMM-uri din sectorul agroalimentar.

Elaborarea și testarea chestionarului pe eșantionul pilot de IMM-uri. Obținerea acestui rezultat a fost de o importanță majoră, și a implicat mai multe întâlniri de lucru cu partenerii din Turcia, reprezentanții oficiali ai Camerei de Comerț și Industrie din Republica Moldova, cu membrii echipelor de cercetare, reprezentanți ai mediului academic și mediului de afaceri în vederea identificării celor mai relevante întrebări care au fost incluse în chestionar.

La includerea întrebărilor în chestionar s-a ținut cont de faptul că acestea trebuie să acopere aria tuturor performanțelor înregistrate de IMM, fără a ne limita doar la performanțele financiare. Astfel, chestionarul definitivat este identic pentru ambele țări implicate în realizarea proiectului, chestionarul pentru antreprenori (manageri) însumând un total de 65 întrebări în timp ce chestionarul pentru angajați include un număr de 25 întrebări.

Ulterior, am recurs și la testarea chestionarului pe un eșantion pilot format din trei manageri de IMM-uri din sectorul agroalimentar și trei angajați din aceste entități, din mun. Chișinău, pentru a ne asigura că întrebările sunt clar formulate, dar și pentru a estima corect timpul ce urmează a fi alocat pentru completarea anchetelor.

Menționăm, că chestionarul a fost elaborat inițial în limba engleză, care este limba de comunicare cu partenerii din Turcia, dar și limba în care a fost aplicat proiectul câștigat. Prin urmare, pentru a facilita aplicarea chestionarului la nivelul IMM-urilor naționale toate întrebările din chestionarul adresat managerilor cât și cel adresat angajaților au fost integral traduse în limba română.

Colectarea datelor de la reprezentanții IMM-urilor incluși în cadrul cercetărilor. La următoarea etapă, absolut logic și firesc în cadrul activităților de cercetare preconizate, s-a recurs la colectarea datelor de la reprezentanții IMM. Chestionarele au fost distribuite IMM-urilor prin intermediul Camerei de Comerț și Industrie a Republicii Moldova atât în format on-line, cât și pe suport de hârtie.

De asemenea, membrii echipei de cercetare s-au implicat activ pentru transmiterea chestionarelor reprezentanților IMM prin următoarele canale: e-mail, contact telefonic, sau prin ședință video prin platforma ZOOM. Pentru anchetele incomplete s-a recurs și la organizarea unor interviuri semi structurate cu reprezentanții IMM-urilor chestionate în vederea detalierii răspunsurilor.

Tot odată, bazându-ne pe un parteneriat de lungă durată dintre Academia de Studii Economice din Moldova și Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova, chestionarul pentru manageri și angajați a fost plasat pe pagina oficială a CCI, cu mențiunea denumirii și cifrului proiectului și siglelor tuturor partenerilor implicați: ANCD, TUBITAK, CCI și ASEM.

Această informație poate fi consultată prin intermediul următorului link <https://chamber.md/39131/>. Diseminare oficială a informației pe pagina web, de către CCI în colaborare cu ASEM, conduce la creșterea vizibilității cercetărilor întreprinse în cadrul prezentului proiect.

Analiza datelor colectate print intermediul softului SmartPLS. Interpretarea corectă a datelor colectate este o acțiune cu o responsabilitate științifică majoră. În această ordine de idei datele colectate au fost supuse unei analize prin intermediul softului SmartPLS.

În vederea dobândirii unor competențe de lucru prin intermediul softului SmartPLS, în cadrul vizitei de lucru de la Medipol University din Ankara, echipa proiectului a beneficiat de 12 ore de instruire în cadrul softului SmartPLS. La această etapă au fost testate parțial datele colectate. Rezultatele finale urmând să fie prezentate în anul 2023.

Diseminarea rezultatelor proiectului subscrise acestui an au fost realizate prin participarea cu comunicare la 3 Conferințe Științifice Internaționale și anume: 39th IBIMA International Scientific Conference, desfășurată în perioada 30-31 mai, 2022, Granada, Spania (participarea în format on-line); International Scientific Conference on Decision Economics, desfășurată în perioada 13-15 iulie, 2022, L'Aquila, Italia (participarea în format fizic); International Scientific Conference "Competitiveness and innovation in the knowledge economy", desfășurată în perioada 23-24 septembrie, 2022, ASEM, Chișinău (participarea în format fizic). Comunicările prezentate au fost publicate sau acceptate spre publicare în cadrul Culegerilor de lucrări științifice a evenimentelor nominalizate.

De asemenea, rezultatele proiectului au fost reflectate în cadrul unei monografii, editată la nivel național, cu denumirea: „Tendențe și provocări în dezvoltarea și finanțarea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii”.

Efectuând un sumar al rezultatelor obținute putem menționa, că toate obiectivele preconizate pentru acest an au fost realizate pe deplin. Rezultatele obținute la această etapă de realizare a proiectului ne permit să deducem, că după mai bine de trei decenii în care Guvernul Republicii Moldova cu eforturile sale proprii, cât și în special în ultimii ani, cu suportul financiar din partea Uniunii Europene și a altor donatori și instituții financiare internaționale a inițiat în practică o serie de măsuri menite să accelereze creșterea sectorului businessului mic și mijlociu – acestea au început să dea roade. Măsurile de susținere întreprinse s-au valorificat într-un șir de rezultate pozitive. Totuși, în cadrul analizei s-a observat că dezvoltarea sectorului businessului mic și mijlociu reprezintă încă o mare provocare pentru Republica Moldova.

Astfel, ca urmare a analizei întreprinse am constatat, că businessul mic și mijlociu ca un fenomen social-economic nu a putut încă să devină o verigă cheie în creșterea economică din Republica Moldova. Această concluzie a fost fundamentată pe următoarele momente: sector reprezentat dominant de întreprinderi micro, care nu se dezvoltă și oferă cele mai puține locuri

de muncă și generează cel mai mic profit; concentrarea regională a IMM-urilor este preponderent în zona urbană; ponderea dominantă a IMM-urilor este încă în sectorul comerțului și serviciilor, care sunt activități cu caracter inovator redus.

Dominarea în sector a întreprinderilor de dimensiuni micro ne subliniază acut necesitatea susținerii acestora spre acumularea unui potențial financiar de creștere. Suntem ferm convinși, că accesul la surse de finanțare este un aspect cheie al dezvoltării sectorului dat în Republica Moldova, iar pentru întreprinderile de dimensiuni micro este cel mai greu de a atrage această finanțare. Cauza este nu doar lipsa sau calitatea gajului, dar deseori și o instruire slabă a managerilor, reflectată într-o calitate scăzută a planurilor de afaceri.

Caracteristic pentru Republica Moldova este și lipsa cooperării dintre întreprinderile mari și sectorul businessului mic și mijlociu, de aceea IMM-urile contribuie, în primul rând, la saturarea pieței de consum, dar nu a celei de producere cum ar fi normal. Colaborarea IMM-urilor din Republica Moldova cu întreprinderile mari poate debloca potențialul economic al sectorului contribuind astfel la creșterea economică.

Concomitent, se impune și o colaborare mult mai strânsă dintre IMM-uri și mediul academic, în vederea demarării unui număr mai mare de cercetări științifice, menite să deblocheze potențialul sectorului.

Analiza în profil teritorial, atât din punct de vedere al ponderii în formarea PIB-lui, cât și sub aspectele calității vieții, denotă discrepanțe vădite dintre municipiile Chișinău și Bălți, și restul țării. Caracteristic pentru Republica Moldova este o polarizare, din punct de vedere economic, extrem de pronunțată, jumătate din PIB fiind realizat în capitală. Ponderea urbană excesivă și polarizarea societății își are impactul său negativ și sub aspect economic, exprimat în așa indicatori ca: densitatea IMM-urilor, numărul angajaților, valoarea vânzărilor realizate etc. În contextul problemei date, venim cu recomandarea promovării unei politici a statului focusate pe dezvoltarea regională a IMM-urilor. Împărtășim opinia, că în vederea dezvoltării infrastructurii rurale, beneficiarii tuturor proiectelor de finanțare a IMM-urilor de tip parteneriat public-privat, ar trebui primordial să fie antreprenorii care au inițiat o afacere de dimensiuni micro, mici sau mijlocii în zonele rurale ale țării.

Concomitent, se resimte o nevoie acută de instruire a antreprenorilor din zonele rurale ale țării în domeniul educației financiare. Instruirea, informarea și transferul de cunoștințe fiind primele premise absolut necesare pentru extinderea businessului mic și mijlociu spre zonele rurale a țării.

Rezultatele acestui proiect au menirea să contribuie la reziliența sectorului IMM-urilor autohtone de pe urma pandemiei Covid-19. Fiind un proiect aplicativ din gama „de la laborator spre piață”, ne permitem să considerăm reprezentanții IMM-urilor din eșantionul pilot ca fiind laboratorul studiului, pentru a recurge ulterior la un eșantion mai mare de IMM-uri ca o primă fază a pieței. Prin prisma acestui proiect a fost întocmit un „bilanț inițial” al impactului pandemiei Covid-19 asupra productivității, eficienței și competitivității IMM-urilor din cele două regiuni alese pentru studiu și formulate primele recomandări pentru dezvoltarea și consolidarea sectorului IMM.

6. Descrierea colaborării între organizația din RM și organizațiile partenere după caz (specificul și continuitatea colaborării)

Realizarea proiectului bilateral moldo-turc se desfășoară printr-o colaborare intensă cu partenerii din Turcia. Particularitățile acestei colaborări sunt descrise etapizat în punctul 11 al prezentului Raport. Astfel, am dori să punem în evidență și colaborările derulate la nivel național.

Vom începe prin trecerea în revistă a parteneriatului dintre Academia de Studii Economice din Moldova și Camera de Comerț și Industrie din Republica Moldova, consolidat și prin colaborarea în cadrul prezentului proiect de cercetare. Amintim, că procesul de selectare a eșantionului de IMM-uri supus studiului a fost identic pentru echipa din Republica Moldova și cea din Turcia. Inițial în formularul de aplicare a proiectului a fost specificată Camera de Comerț și Industrie din Republica Moldova și respectiv cea din Turcia, drept organizația de bază care va contribui la selecția IMM-urilor din sectorul agroalimentar, înregistrate la CCI.

Astfel, pentru realizarea acestui demers echipa de cercetare din Moldova a organizat un șir de întâlniri cu oficialii *Camerei de Comerț și Industrie a Republicii Moldova*, în persoana *Dl. Mihai Bilba*, *Vicepreședintele CCI*, pentru a identifica lista IMM-urilor care vor fi incluse în sondaj. Criteriile de selecție au fost aceleași ca și pentru IMM-urile din Turcia, fiind în convergență și cu criteriile stipulate în Legea cu privire la întreprinderile mici și mijlocii Nr. 179 din 21-07-2016. Cu contribuția valoroasă a reprezentanților oficiali ai Camerei de Comerț și Industrie din Republica Moldova a fost definitivată lista IMM-urilor incluse în cercetare, care cuprind 75 de IMM-uri din sectorul agroalimentar. Elaborarea și testarea chestionarului pe eșantionul pilot de IMM-uri a implicat mai multe întâlniri de lucru cu partenerii din Turcia, reprezentanții oficiali ai Camerei de Comerț și Industrie din Republica Moldova, cu membrii echipelor de cercetare, reprezentanți ai mediului academic și mediului de afaceri în vederea identificării celor mai relevante întrebări care urmează să fie incluse în chestionar.

Totodată, bazându-ne pe un parteneriat de lungă durată dintre Academia de Studii Economice din Moldova și Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova, chestionarul pentru manageri și angajați a fost plasat pe pagina oficială a CCI, cu mențiunea denumirii și cifrului proiectului și siglele tuturor partenerilor implicați: ANCD, TUBITAK, CCI și ASEM. Informația poate fi consultată prin intermediul următorului link <https://chamber.md/39131/>. Această diseminare oficială a informației de către CCI în colaborare cu ASEM, conduce la creșterea vizibilității cercetărilor întreprinse în cadrul prezentului proiect.

O altă colaborare valoroasă s-a conturat cu reprezentanții *Biroului Național de Statistică*, în persoana *Dl. Iurie Mocanu*, *Director General BNS*, în vederea analizei datelor ce caracterizează activitatea IMM în perioada pre și post pandemia Covid-19, precum și a informațiilor care caracterizează activitatea IMM-urilor din sectorul agroalimentar din municipiul Chișinău.

De asemenea, pentru a înțelege mai bine constrângerile sectorului IMM și programele adresate susținerii acestui sector echipa proiectului a colaborat intens cu reprezentanții *Organizației pentru Dezvoltarea Antreprenorialului (ODA)* în persoana *Dnei Rodica Crudu*, *Șef Direcție cooperare internațională*. O colaborare eficientă s-a stabilit și cu *Dna Viorica Cerbușcă*, *Directorul centrului industriilor creative Artcor și Fondator Yep!Moldova*, care prin activitățile derulate sprijină activ dezvoltarea IMM-urilor autohtone.

7. Diseminarea rezultatelor obținute în formă de publicații

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

1. Monografii (recomandate spre editare de consiliul științific/senatul instituției acreditate la profilul respectiv)

1.1. monografii monoautor

1. ERHAN, Lica, *Tendențe și provocări în dezvoltarea și finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii*, Chișinău, Complexul Editorial al INCE, 2022, 144 p, ISBN 978-9975-3579-2-0

3. Articole în culegeri științifice

3.1. în lucrările conferințelor științifice internaționale (peste hotare)

2. ERHAN, Lica, COBZARI, Ludmila, STAVER, Liliana, *Economic and Social Impact of the COVID-19 Pandemic on Small Business from the Republic of Moldova*, In: 39th IBIMA Conference on 30-31 May 2022 Granada, Spain. Conference proceedings (ISBN: 978-0-9998551-8-8) and (ISSN: 2767-9640), Published in the USA. Disponibil la: <https://ibima.org/university/academy-of-economic-studies-of-moldova-moldova/>
3. ERHAN, Lica, PARRA-DOMÍNGUEZ, Javier, CORCHADO, Juan Manuel, *A brief analysis of some socio-economic indicators and their relation with the innovation process in SMEs*, In: 4th International Conference on Decision Economics, L'Aquila (Italy) from 13th to 15th July, 2022. (în proces de editare, a fost acceptat spre publicare).

3.2. în lucrările conferințelor științifice internaționale (Republica Moldova)

4. COBZARI, Ludmila, ERHAN, Lica, *Trends and challenges in the development and finance of SMEs*, In: International Scientific Conference "Competitiveness and innovation in the knowledge economy" 24-25 septembrie 2022, ASEM. (în proces de editare, a fost acceptat spre publicare).

8. Diseminarea rezultatelor obținute în formă de prezentări (comunicări, postere, teze/rezumat/abstracte) la foruri științifice

Diseminarea rezultatelor obținute în cadrul proiectului au fost prezentate în cadrul următoarelor foruri științifice:

- 1). ERHAN, Lica, COBZARI, Ludmila, STAVER, Liliana, *Economic and Social Impact of the COVID-19 Pandemic on Small Business from the Republic of Moldova*, In: 39th IBIMA Conference on 30-31 May 2022 Granada, Spain. Conference proceedings (ISBN: 978-0-9998551-8-8) and (ISSN: 2767-9640), Published in the USA. Disponibil la: <https://ibima.org/university/academy-of-economic-studies-of-moldova-moldova/>
- 2). ERHAN, Lica, PARRA-DOMÍNGUEZ, Javier, CORCHADO, Juan Manuel, *A brief analysis of some socio-economic indicators and their relation with the innovation process in SMEs*, In: 4th International Conference on Decision Economics, L'Aquila (Italy) from 13th to 15th July, 2022. Disponibil la: <https://edition2022.decision-economics.net/programme>

3). COBZARI, Ludmila, ERHAN, Lica, *Trends and challenges in the development and finance of SMEs*, In: International Scientific Conference “Competitiveness and innovation in the knowledge economy” 24-25 septembrie 2022, ASEM. Disponibil la: https://conference.ase.md/files/conferinte/conf30/Conference_Programme_23-24.09_2022.pdf

9. Protecția rezultatelor obținute în formă de obiecte de proprietate intelectuală

--

10. Materializarea rezultatelor obținute

Rezultatele obținute în cadrul proiectului au fost materializate prin editarea unui material didactic sub forma unei monografii, cu denumirea „Tendințe și provocări în dezvoltarea și finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii”.

Monografia demarează într-un stil clasic cu tratarea aspectelor conceptuale aferente dezvoltării sectorului IMM. Din start, accentul se plasează pe rolul și funcțiile IMM-urilor în economia modernă. Concomitent, sunt formulate opinii și concluzii asupra impactului programelor și documentelor de politici publice în domeniul dezvoltării IMM. În rezultat sunt evidențiate principalele bariere în dezvoltarea IMM și anume accesul limitat la sursele de finanțare, carențele în cultura antreprenorială și bifate vizavi de acestea, soluții și propuneri de consolidare a activității IMM, în special care reies din parteneriatul public-privat și oportunitățile de finanțare existente în cadrul proiectelor internaționale.

Studiul empiric formează un tablou complex privind situația economico-financiară a IMM-urilor autohtone, punctând constrângerile cu care s-au confruntat acestea ca urmare a pandemiei. În cadrul lucrării sunt puse în valoare tendințele actuale de digitalizare și Fintech, care au contribuit la reziliența sectorului IMM și au fost o soluție eficientă în special în perioada de pandemie Covid-19.

Concomitent, sunt detaliate premisele și tendințele de dezvoltare a întreprinderilor mici și mijlocii prin inovații, care sunt la ziua de azi cheia pentru consolidarea competitivității IMM-urilor autohtone.

Toate cele enunțate confirmă impactul economic și social al lucrării didactice, deoarece recomandările elaborate și metodologia propusă pot constitui un reper pentru: agenții economici din sectorul IMM-urilor, organizațiile de suport a întreprinderilor mici și mijlocii, autoritățile implicate în actul guvernării, în special Ministerul Economiei și alte ministere de resort, delegate cu elaborarea strategiilor și politicilor de dezvoltare a sectorului IMM-urilor autohtone. Concomitent, rezultatele cercetării prezentate în monografie, sunt destinate în completarea cursurilor universitare și post-universitare la disciplinele de specialitate în instituțiile de învățământ economic superior și instruirilor din domeniul formării continue.

11. Colaborări cu organizații de cercetare internaționale, proiecte de cercetare/activități comune cu parteneri externi

Implementarea acestui proiect bilateral este realizat printr-o strânsă colaborare și coordonare a activităților preconizate la fiecare etapă cu partenerii din Turcia. La data de 4 aprilie 2022, în cadrul ședinței oficiale de lansare a proiectelor bilaterale între Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare (ANCD) și Consiliul Turc de Cercetare Științifică și Tehnologică (TUBITAK) au fost anunțați câștigătorii celui de al doilea apel de proiecte moldo-turce pentru anii 2022 – 2023.

Conducătorii proiectelor din ambele țări au fost invitați la evenimentul desfășurat în format on-line în cadrul sediului ANCD, unde au prezentat activitățile planificate, rezultatele așteptate și impactul național și bilateral, preconizat ca urmare a implementării proiectului.

Evenimentul a fost onorat cu prezența Președintelui TUBITAK, Dl profesor Hasan MANDAL care și-a exprimat susținerea față de sectorul de cercetare și inovare. Evenimentul a fost onorat și de prezența ambasadorului Republicii Moldova în Ankara. Excelența sa, ambasadorul Republicii Moldova în Ankara, Dl Dumitru CROITOR a felicitat câștigătorii proiectelor și a încurajat diseminarea informațiilor, privind apelurile lansate în vederea sporirii numărului de proiecte aplicate și câștigate. Informația despre acest eveniment a fost diseminată pe pagina oficială ASEM.

Relațiile de parteneriat moldo-turce au fost extinse ulterior prin prisma întâlnirilor sistematice organizate în format on-line în vederea monitorizării activităților planificate și reușitelor bilaterale la fiecare etapă de implementare a proiectului.

Pentru consolidarea relației cu partenerii din Turcia a fost lansată invitația de participare la lucrările Conferinței Științifice Internaționale „Competitiveness and innovation in the knowledge economy” organizată de către ASEM, în perioada 23-24 septembrie, 2022. Membrii echipei din partea Turciei au onorat această invitație, contribuind și prin publicații științifice valoroase.

Concomitent, a fost valorificată și vizita echipei din Moldova preconizată în cadrul proiectului, realizată la Universitatea Medipol din Ankara, în cadrul căreia am participat la un atelier de lucru cu reprezentanții ambelor echipe din cele două țări. De asemenea, echipa de cercetători din Moldova a beneficiat de instruire econometrică pentru softul SmartPLS, comparând primele date colectate cu partenerii din Turcia în vederea evaluării rezultatelor obținute.

În cadrul vizitei întreprinse între cele două instituții au fost discutate premisele semnării unor protocoale de colaborare pe termen lung și identificate noi căi de extindere a cooperării atât prin prisma proiectelor internaționale, cât și a mobilităților academice dintre cele două Universități.

12. Dificultățile în realizarea proiectului

În cadrul realizării activităților și etapelor proiectului din acest an, nu au fost întâlnite dificultăți.

13. Concluzii

În convergență cu scopul și obiectivele proiectului echipa de cercetători din Republica Moldova a efectuat o analiză a sectorului IMM pentru perioada pre și post pandemică, fiind formulate recomandări concrete de redresare a sectorului. Concomitent, a fost selectat și eșantionul reprezentativ de IMM-uri din sectorul agroalimentar care a fost inclus în cercetare.

Ulterior, într-o strânsă colaborare cu echipa din Turcia s-a recurs la elaborarea și testarea chestionarului pe eșantionul pilot de IMM-uri. La următoarea etapă, în cadrul activităților de cercetare preconizate, s-a efectuat colectarea datelor de la reprezentanții IMM din sectorul agroalimentar. Chestionarele au fost distribuite IMM-urilor prin intermediul Camerei de Comerț și Industrie a Republicii Moldova atât în format on-line, cât și pe suport de hârtie. După care au fost întreprinse primele demersuri de interpretare corectă a datelor colectate, care au fost supuse unei analize prin intermediul softului SmartPLS.

Tot odată, urmărind intenția de internaționalizare a rezultatelor proiectului, acestea au fost diseminate prin participarea cu comunicare și publicare la trei Conferințe Științifice Internaționale (două realizate peste hotarele țării și una în țară). De asemenea, rezultatele proiectului au fost reflectate în cadrul unei monografii, editate la nivel național, cu denumirea: „Tendințe și provocări în dezvoltarea și finanțarea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii”.

Concomitent, în cadrul vizitelor de lucru întreprinse la Universitatea Medipol din Ankara au fost consolidate relațiile cu partenerii din Turcia și identificate noi căi de extindere a cooperării atât prin prisma proiectelor internaționale, cât și a mobilităților academice dintre cele două Universități.

In convergence with the purpose and objectives of the project, the research team from the Republic of Moldova analysed the SMEs sector during the pre and post Covid-19 period. As a result, certain recommendations for the recovery of the sector were formulated. At the same time, the representative sample of SMEs from the agricultural and food industry sector included in the research was selected.

Later, in close collaboration with the research team from Turkey, the questionnaire was developed and tested on the pilot sample of SMEs. At the next stage, as part of the expected research activities, data were collected from SMEs representatives from agricultural and food industry sector. The questionnaires were distributed to SMEs through the Chamber of Commerce and Industry of the Republic of Moldova both online and on paper. After that, the first steps were taken to interpret the collected data through the SmartPLS software.

At the same time, following the intention of internationalizing the project's results, they were disseminated by participating with communications and publications at three International Scientific Conferences (two held abroad and one in the country). The results of the project were also reflected in a monograph, published at the national level, with the title: "Trends and challenges in the development and financing of the small and medium enterprises sector".

During the undertaken studying visit at Medipol University from Ankara, relations with the partners from Turkey were strengthened and new ways of expanding cooperation were identified, both through international projects and academic mobility between the two Universities.

Conducătorul de proiect _____ / Erhan Lica

Data: _____

LS

Executarea devizului de cheltuieli, conform anexei nr. 2.3 din contractul de finanțare
Cifrul proiectului: 22.80013.0807.3TR

Cheltuieli, mii lei						
Denumirea	Cod		Anul de gestiune			
	Eco (k6)	Aprobat	Modificat +/-	Precizat	Executat	Sold
Servicii	22	249,1	-1,5	247,6	247,6	-
Deplasări de serviciu peste hotare	222720	60,2	+17,0	77,2	77,2	-
Servicii editoriale	222910	26,3	-14,3	12,0	12,0	-
Servicii de cercetări științifice contractate	222930	150,0	-	150,0	150,0	-
Servicii neatribuite altor aliniate	222990	12,6	-4,2	8,4	8,4	-
Stocuri de materiale circulante	33	0,9	+1,5	2,4	2,4	-
Procurarea materialelor de uz gospodăresc și rechizitelor de birou	336110	0,9	+1,5	2,4	2,4	-
Total		250,0	-	250,0	250,0	-

Conducătorul organizației _____ / Alexandru Stratan

Economist șef _____ / Nadejda Guțu

Conducătorul de proiect _____ / Lica Erhan

Data: _____

Componența echipei proiectului

Cifrul proiectului: 22.80013.0807.3TR

Echipa proiectului conform contractului de finanțare pentru anul 2022 (la semnarea contractului)						
Nr.	Nume, prenume (conform contractului de finanțare)	Anul nașterii	Titlul științific	Norma de muncă conform contractului	Data angajării	Data eliberării
1.	Erhan Lica	1984	conferențiar universitar	0,5	01.01.2022	-
2.	Cobzari Ludmila	1964	profesor universitar	0,5	01.01.2022	-
3.	Staver Liliana	1985	-	0,5	01.01.2022	-

Ponderea tinerilor (%) din numărul total al executorilor conform contractului de finanțare	67 %
--	------

Modificări în componența echipei pe parcursul anului 2022					
Nr.	Nume, prenume	Anul nașterii	Titlul științific	Norma de muncă conform contractului	Data angajării
1.	Paladi Valentina	1955	conferențiar universitar	0,25 fără remunerare	01.11.2022
2.	Tomșa Aurelia	1965	conferențiar universitar	0,25 fără remunerare	01.11.2022
3.	Chicu Olga	1982	asistent universitar	0,25 fără remunerare	01.11.2022

Ponderea tinerilor (%) din numărul total al executorilor la data raportării	33 %
---	------

Conducătorul organizației _____ / Alexandru Stratan

Economist șef _____ / Nadejda Guțu

Conducătorul de proiect _____ / Lica Erhan

Data: _____